

Maciej Jędrusik

PRZYRODNICZY POTENCJAŁ TURYSTYCZNY ORAZ FORMY JEGO WYKORZYSTANIA NA WYSPACH TROPIKALNYCH I SUBTROPIKALNYCH

Wprowadzenie

Wyspy, a zwłaszcza wyspy tropikalne i subtropikalne, stały się w ostatnich latach jednym z najważniejszych celów wyjazdów turystycznych. Podstawowa przeszkoda w ich rozwoju turystycznym jaką było oddalenie od miejsc zamieszkania potencjalnych klientów, została przewyżczona wraz z wprowadzeniem do użytku długodystansowych samolotów o dużej pojemności. Nastąpiło to pod koniec lat 60. XX w¹. W ślad za tym szła budowa lotnisk na wyspach, coraz chętniej odkrywanych przez turystów z krajów bogatych. Zwiększeniu dostępności, relatywnemu obniżeniu kosztów podróży i pobytu oraz wzrostowi zamożności przybyszów, towarzyszyło kreowanie wysp na „raje turystyczne”. To właśnie od lat 70. wyspy stały się synonimem początkowo trzech (*sea, sun, sand*), a wkrótce czterech „S” (*sex*). Badacze zjawiska oraz ze względów praktycznych firmy marketingowe, zarówno z krajów bogatych, jak i z terytoriów wyspiarskich, nie ustawały w poszukiwaniu kolejnych określeń pozwalających lepiej „sprzedać” wyspy tropikalne jako produkt turystyczny. I tak liczba „S” w początkach XXI w. wzrosła do dziesięciu: *sand, scenery, sea, sun, surf, shopping, safety, sex, sincerity, sociability* (Crocombe 2001, 139).

Warto jednak zdać sobie sprawę z bardzo małej precyzji takich określeń, które oddają bardziej stereotyp niż wyspiarską rzeczywistość. Znalezienie na świecie wyspy tropikalnej lub subtropikalnej spełniającej jednocześnie wszystkie wymienione powyżej cechy jest bardzo trudne, jeśli nie niemożliwe. Pierwsze pięć określeń dotyczy przyrodniczego potencjału turystycznego wysp, czyli możliwych do wykorzystania w turystyce walorów przyrodniczych, pozostałe są związane z działalnością ludzką². Tymczasem zarówno pod względem przyrodniczym, jak i społeczno-kulturowym wyspy są bardzo zróżnicowane. Wątpliwości budzi nawet samo określenie „wyspa” i „mała wyspa”³, ale w tym, poświęconym innym zagadnieniom,

¹ Pierwszy lot Boeinga 747 odbył się w 1969 r.

² I jako takie nie są przedmiotem badania w niniejszego opracowania.

³ Zagadnieniem tym zajmowali się od strony metodologicznej głównie geografowie francuscy (Doumenge 1982), a w Polsce M. Jędrusik (2001, 2002a). Znacznie bardziej powierzchownie czynili to uczestnicy programu MAB UNESCO (Hess 1990).

opracowaniu za wyspy uznano te obiekty geograficzne, które funkcjonują jako wyspy w świadomości turystów i biur podróży.

O tym, jak tą świadomością turystów manipulują biura podróży, świadczy zjawisko zwane „sterylizacją wysp” (Guébourg 1999, 41, za G. Cazes 1989). Jak pisze J.-L. Guébourg: „agenci biur podróży czynią co w ich mocy, aby przedstawić wyspiarską przyrodę tropikalną jako niesłychanie przyjemną, pociągającą i kuszącą obietnicą bezpiecznej przygody. W ten sposób z rzeczywistości wyspiarskiej „znika” niebezpieczeństwo. W folderach nie pisze się o cyklonach tropikalnych, o przesadnej wilgotności w porze deszczowej, wymyśla się bryzy wieczorne, podczas gdy w rzeczywistości powietrze wówczas pozostaje niezmacone jakimkolwiek powiewem. Plaże z czarnego bazaltowego piasku są rzadko fotografowane, a o rzeczywistych niebezpieczeństwach związanych z kanioningiem⁴ i lotniarstwem się nie wspomina. Na Reunionie, gdzie fale do surfingu są na tyle wysokie, że miasto Saint-Leu zalicza się do miejsc najbardziej poszukiwanych na zawody międzynarodowe, zapomina się wspomnieć uczestnikom, że co roku rekiny wyprowadzają wewnątrzności jednemu lub dwóm zawodnikom. Przyrodzie interioru - „dziękuję i intensywnie” - oraz plażom foldery poświęcają tę samą liczbę stron, co jest fałszem, bo w rzeczywistości na wyspie istnieją zaledwie 2-3 plaże z przyzwoitym białym piaskiem (...). Podobnie, na Mauritiusie, gdzie plaże są wszechobecne, zapomina się wspomnieć, że wybrzeże wschodnie – dowieczne, jest praktycznie nie do wykonywania turystycznego podczas 6 miesięcy monsunów” (Guébourg 1999, 41).

1. Zróznicowanie potencjału turystycznego wysp jako funkcja ich różnorodności przyrodniczej

Unikając wspomnianej „sterylizacji wysp”, należy przypomnieć, że przyrodniczy potencjał turystyczny wysp tropikalnych i subtropikalnych kryje się w trzech sferach: w wodzie (*sea, surf*) i na lądzie (*sand, scenery*) oraz w powietrzu (*sun*). Dwie pierwsze sfery są zarówno w ramach każdej z wysp, jak i w ramach całego zbioru wysp, bardzo zróżnicowane.

To zróżnicowanie przyrodnicze wysp wynika przede wszystkim z ich genezy (Jędrusik 2002a).⁵

Wśród wysp tropikalnych i subtropikalnych będących celami odwiedzin turystycznych⁶ znajdują się następujące typy:

⁴ Słowo kanioning pochodzi od kanionu. Kanioning polega na pokonywaniu strumieni i przeszkód wodnych (np. wodospadów) w specjalnych kombinezonach, bez łodzi. Pomocą jest natomiast specjalistyczny sprzęt alpinistyczny: uprząże wspinaczkowe, liny, przyrządy do zjazdu i asekuracji, kaski oraz wodoszczelne pojemniki żywnością.

⁵ Przy tej skali opracowania można przyjąć, że obecność (lub brak) pozostałych elementów przyrodniczego potencjału turystycznego np. cech flory i fauny, istotnych dla turystów elementów sieci wodnej (rzeki, strumienie, wodospady, zbiorniki wodne), osobliwości geologicznych itp., w mniej lub bardziej bezpośredni sposób wynika przede wszystkim z genezy wyspy.

⁶ Warto zwrócić uwagę, że wśród wysp kreowanych na „raje turystyczne” dominują wyspy o stosunkowo niewielkiej powierzchni. Kuba zajmująca blisko 100 000 km² jest wyjątkiem. Madagaskar, Jawa, Sumatra, Nowa Gwinea są znacznie mniej populane od Mauritiusa, Teneryfy, czy Tahiti. G. Cazes interpretując myśli Ch. Huetz de Lempsa oraz M. Serviable’a pisze: „wyspa tropikalna – uprzywilejowany cel ekspansji stanowi geograficzną jednostkę łatwą do podporządkowania prawnego, kontroli politycznej, eksploatacji ekonomicznej i obrony militarnej, jawi się więc jako przestrzeń „do wzięcia”. Do dzisiaj w każdym turyście jest jeszcze coś z odkrywcy, który przybywa „zawłaszczycie wyspę” (Cazes G. 1989, 40). Te warunki spełniają tylko małe wyspy.

1. wyspy wulkaniczne młode (typ WM);
2. wyspy wulkaniczne stare (typ WS);
3. wulkaniczne stare, otoczone rafą koralową zamykającą lagunę (typ WSL);
4. atole (typ AT);
5. atole wyniesione (typ ATW);
6. wyspy pochodzenia kontynentalnego – najprawdopodobniej pozostałości po „wędrowkach” kontynentów (typ KW);
7. wyspy pochodzenia kontynentalnego – przybrzeżne (typ KP);
8. wyspy wapienne systemu „luk-rów oceaniczny” (typ ŁR).

Każdy z wymienionych typów wysp charakteryzuje się odmiennym potencjałem turystycznym i możliwościami rozwoju innych form turystyki.

Wyspy wulkaniczne młode są zazwyczaj pozbawione naturalnych plaż z białym piaskiem. Brak raf koralowych utrudnia korzystanie z oferty związanej ze sportami wodnymi oraz kąpielami morskimi. Wody są wzburzone, niebezpieczeństwo kąpielii zwiększa ułatwiona możliwość spotkania z rekinami. Pociągające dla turystów pozostaje natomiast wnętrze wysp, szczególnie atrakcyjne pod względem krajobrazowym (m.in. zwiedzanie krajobrazów wulkanicznych) oraz umożliwiające uprawianie różnych form turystyki kwalifikowanej (wspinaczka, wędrowki górskie, turystyka rowerowa, paralotniarstwo, skoki spadochronowe).

Na wyspach wulkanicznych starych ciężar turystyki przesuwa się z wnętrza na wybrzeża. Wulkaniczne formy rzeźby są silnie zerodowane, co czyni je mniej atrakcyjnymi krajobrazowo. Wytwarzają się natomiast, w ciepłych wodach mórz południowych, rafy koralowe, które ułatwiają kąpiel morską i dostępność sportów wodnych (m.in. nurkowanie płytko- i głębokowodne). Na większości wysp tego typu istnieją atrakcyjne plaże z białym piaskiem.

Dalsze starzenie się wysp wulkanicznych prowadzi, w sprzyjających warunkach, do otoczenia ich niemal ciągłym pierścieniem rafy koralowej. Powstaje wyspa wulkaniczna stara, otoczona rafą koralową zamykającą lagunę, zwana czasami „prawie atolem”⁷. Ten typ charakteryzuje się najlepszymi możliwościami turystycznymi związanymi z eksploracją laguny, a zarazem oferuje pewne możliwości turystyki na lądzie (np. wspinaczkę).

Na atolach, zbudowanych zazwyczaj z małych, wąskich, płaskich i piaszczystych wysp pochodzenia koralowego otaczających lagunę, możliwości rozwoju turystycznego są związane wyłącznie z wnętrzem laguny (pływanie, nurkowanie, połowy ryb, żeglarstwo) i wewnętrznym pasem wysp (plaże piaszczyste). Rzadko eksploruje się rafę zewnętrzną (połowy dużych ryb na wędkę) oraz cieśniny łączące lagunę z otwartym oceanem (pewną popularnością zaczyna się cieszyć nurkowanie w nich – ze względu na silne prądy morskie, można to uznać za formę sportu ekstremalnego).

Atole wyniesione oferują turystom niewiele. Laguna wewnętrzna⁸ nie istnieje lub jest mała i zanieczyszczona. Plaż brak, a morze jest słabo dostępne ze względu na obecność klifów kilkudziesięciometrowej wysokości.

⁷ Autorzy angielskojęzyczni używają terminu *almost atoll*, Francuzi stosują wymiennie *presque atoll* i *semi-atoll*.

⁸ Jeśli istnieje, zawiera najczęściej słodką wodę opadową.

Wyspy pochodzenia kontynentalnego są dość zróżnicowane, także pod względem wielkości. Drzemie w nich jednak spory potencjał turystyczny. Większość z nich jest relatywnie wysoka i charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą, co umożliwia turystykę pieszą, rowerową i wspinaczkową. Jednocześnie wyspy te posiadają zazwyczaj atrakcyjne plaże piaszczyste, a także, dzięki długiej historii geologicznej, w sprzyjających warunkach wód tropikalnych, wytworzyły się w ich pobliżu rafy koralowe – ułatwiające kąpiel i umożliwiające eksplorację podmorskiej flory i fauny.

Odmienne są pod tym względem przybrzeżne, szelfowe wyspy pochodzenia kontynentalnego – najczęściej powstałe z piasków naniesionych przez rzeki lub prądy morskie, względnie wypiętrzone wyspy wapienne⁹. Czasem wyspy te są zatopionym, w wyniku ruchów epejrogenicznych, elementem sąsiadującego z nimi wybrzeża i nawiązują do niego pod względem rzeźby terenu. Ich potencjał turystyczny jest ograniczony do możliwości plażowania i korzystania z uroków morza.

Wreszcie należy wspomnieć o płaskich wyspach wapiennych powstałych na styku płyt kontynentalnych. Wyspy te pod względem ukształtowania powierzchni przypominają nieco atole wyniesione. W przeciwieństwie jednak do atoli, nie wszystkie wybrzeża są wysokie. Wybrzeża płaskie obfitują w atrakcyjne plaże z białym piaskiem. Klify umożliwiają wspinaczkę i niektóre sporty ekstremalne (np. paralotniarstwo). Czasami, w pobliżu, powstają rafy koralowe, podnoszące naturalną atrakcyjność tych wysp.

Potencjał turystyczny wysp tropikalnych i subtropikalnych jest oczywiście uzależniony także od klimatu, choć jego wpływ na rozwój turystyki wydaje się mniejszy niż wpływ cech środowiska wynikających z genezy wysp. Warto także zwrócić uwagę, że wśród wspomnianych 10 „S”, zaledwie jedno – *sun* – odnosi się do cech klimatu. Atrakcyjność *sea* i *surf* wynika z istnienia wody, a *sand* i *scenery* – ładu, względnie i ładu, i wody.

Sprowadzanie oceny klimatu wyłącznie do liczby dni słonecznych wydaje się jednak zbyt prostym uproszczeniem. Oczywiście z punktu widzenia turysty słońce jest ważne, jednak niewiele mniej istotne jest „bezpieczeństwo klimatyczne” – komfort cieplny i brak niebezpiecznych zjawisk klimatycznych. Francuski klimatolog J.P. Besancenot, na podstawie obserwacji terenowych oraz badań ankietowych przeprowadzonych wśród turystów na wyspach, wymienia następujące cechy „idealnego klimatycznego” wysp tropikalnych:

- wymóg bezpieczeństwa – brak cyklonów tropikalnych; za niebezpieczne uchodzą te miejsca i te miesiące w ciągu roku, w których w ciągu 25 lat zdarzyły się więcej niż cztery cyklony lub głębokie niż tropikalne. Za w pełni bezpieczne uznaje się te miejsca i miesiące w roku, w których cyklon lub głęboki niż tropikalny pojawił się rzadziej niż 1 raz na 50 lat;
- wymóg pięknej pogody – a więc potrzeba słońca i brak deszczu, a przynajmniej brak opadów w ciągu dnia. Długość i pora opadów są dla turysty znacznie

⁹ Nazywane po angielsku *keys*, po hiszpańsku *cayos*, po francusku *cayes*.

istotniejsze niż ich wysokość. Liczba dni słonecznych w ciągu roku powinna przekraczać 145-150;

- wymóg komfortu klimatycznego – a więc brak konieczności długotrwałego przystosowywania się organizmu turysty do nowych warunków klimatycznych. Najkorzystniejsze są więc miejsca i miesiące, w których nie występują ekstremalne temperatury, duża wilgotność, a czynnikiem sprzyjającym jest lekki wiatr (Besancenot 1989, 17).

Godny podkreślenia jest fakt, że okresowo niekorzystne warunki klimatyczne nie eliminują wyspy jako celu turystycznego. Narzucają jedynie pewne okresy mniej lub bardziej sprzyjające turystyce, co przekłada się na sezonowość ruchu turystycznego. Z tego punktu widzenia wyspy tropikalne są dla turystów z krajów bogatych dostępne przez cały rok. Zimą szczyt sezonu turystycznego przypada na wyspy tropikalne położone na półkuli północnej (występuje na nich wówczas pora bardziej sucha, a więc większe nasłonecznienie i mniejsza wilgotność; ryzyko cyklonów jest minimalne). Latem podobne warunki można znaleźć na wyspach półkuli południowej. Lato, wiosna i jesień to najbardziej sprzyjające momenty do odwiedzania wysp subtropikalnych na półkuli północnej.

Tabela 1 zawiera próbę podsumowania przyrodniczego potencjału turystycznego różnych typów wysp tropikalnych. Trzy sfery – wodę, ląd i powietrze sprawdzono w niej do pięciu „S”. Za źródło oceny poszczególnych walorów posłużyła charakterystyka poszczególnych typów wysp. I tak przez *sea* rozumiane są możliwości kąpieli morskich, uprawiania nurkowania i żeglarstwa, uczestnictwa w połowach ryb. *Surf* oznacza ocenę możliwości uprawiania pływania na desce, *sand* – plażowania, *scenery* – wycieczek pieszych, rowerowych, konnych mających na celu poznawanie krajobrazu przyrodniczego. Ale *scenery* to także możliwości rozwoju turystyki kwalifikowanej np. wspinaczkowej i paralotniarstwa. Wreszcie *sun* oznacza istnienie przez znaczną część roku pogody spełniającej trzy wymienione cechy „ideału klimatycznego”. Zawarte w tabeli znaki ++, +, 0, -, -- oznaczają odpowiednio: bardzo duży potencjał, duży potencjał, potencjał obojętny (korzyści równoważą się z zagrożeniami), mały potencjał, brak potencjału turystycznego.

Z przedstawionej tabeli wynika, że najwyższym przyrodniczym potencjałem turystycznym charakteryzują się „prawie atole”, atole oraz oddalone od wybrzeża wyspy pochodzenia kontynentalnego. O ile w przypadku „prawie atoli” oraz wysp pochodzenia kontynentalnego potencjał turystyczny jest rozłożony względnie równomiernie między trzy sfery (wodę, ląd i powietrze), o tyle w przypadku atoli potencjał kryje się wyłącznie w „wodzie i słońcu”. Potencjał turystyczny starych wysp wulkanicznych, przybrzeżnych wysp pochodzenia kontynentalnego oraz wysp systemu luk-rów jest wzajemnie podobny.

Pod względem przyrodniczego potencjału turystycznego najmniej atrakcyjne są atole wyniesione. Niezbyt korzystnie prezentują się także młode wyspy wulkaniczne, które jednak kuszą lądowym wnętrzem.

Tab. 1. Przyrodniczy potencjał turystyczny różnych typów wysp tropikalnych i subtropikalnych
 Tab. 1. Nature related tourist potential of various types of tropical and subtropical islands

Typ wyspy	<i>Sea</i>	<i>Surf</i>	<i>Sand</i>	<i>Scenery</i>	<i>Sun</i>
WM	-	++	--	++	+
WS	+	0	++	0	+
WSL	++	0	++	+	+
AT	++	0	++	-	++ ¹⁰
ATW	--	+	--	+	+
KW	+	+	+	+	+
KP	+	+	+	0	+
LR	+	0	++	0	+

Zródło: opracowanie własne

Source: author's own study

Gdyby dokonać sumowania wartości (tabela 2) dla każdego z typów wysp (+ oznacza 1 punkt, – oznacza minus 1 punkt) to okaże się, że najbardziej atrakcyjnym typem jest WSL (+6), nieco mniej AT oraz KW (+5), a dalej kolejno: WS, KP, LR (+4), WM (+2) i ATW (-1).

Tab. 2. Ocena atrakcyjności przyrodniczej poszczególnych typów wysp

Tab. 2. Evaluation of the nature related attractiveness of particular types of islands

Typ wyspy	<i>Sea</i>	<i>Surf</i>	<i>Sand</i>	<i>Scenery</i>	<i>Sun</i>	Suma
WM	-1	2	-2	2	1	2
WS	1	0	2	0	1	4
WSL	2	0	2	1	1	6
AT	2	0	2	-1	2	5
ATW	-2	1	-2	1	1	-1
KW	1	1	1	1	1	5
KP	1	1	1	0	1	4
LR	1	0	2	0	1	4

Zródło: opracowanie własne

Source: author's own study

2. Turystyczne obszary wyspiarskie i ich charakterystyka genetyczna

Chociaż wyspy tropikalne i subtropikalne, które stały się istotnym celem podróży turystycznych znajdują się w różnych częściach kuli ziemskiej, można wyróżnić osiem obszarów¹¹, w których są skupione (rycina 1). Są to:

¹⁰ Zdecydowano się na podkreślenie znaczenia dużego nasłonecznienia atoli. Ich minimalne wysokości bezwzględne nie stanowią przeszkody dla wilgotnych mas powietrza oceanicznego, nie tworzą się ruchy konwekcyjne, a w konsekwencji niebo jest zachmurzone stosunkowo rzadko (i w zależności od cyrkulacji atmosferycznej). Co więcej na całej powierzchni atolu występuje zazwyczaj ten sam typ pogody, podczas gdy na wyspach innych typów zróżnicowanie przestrzenne pogody jest znacznie większe (np. strona dowieczna – strona zawietrzna i piętrowość klimatyczna na wyspach wysokich).

¹¹ Celowo użyto pojęcia „obszar” a nie „region”, które bywa w odniesieniu do wysp, a także do obszarów turystycznych świata nadużywane. W przypadku wielu obszarów o bardzo niejednorodnym charakterze, trudno o cechy, które byłyby spełnione przez wyspy należące do danego obszaru. Jedyna cecha podobna – bliskość geograficzna nie wydaje się wystarczającym uzasadnieniem dla używania pojęcia regionu.

1. obszar karaibski – przede wszystkim wyspy Małych i Wielkich Antyli, Wyspy Bahama oraz, w pewnym oddaleniu, Bermudy;
2. obszar wschodnioatlantycki – głównie Wyspy Kanaryjskie oraz Madera; znaczenie turystyczne innych wysp u zachodnich wybrzeży Afryki m.in. Wysp Zielonego Przylądka oraz wysp Świętego Tomasza i Książęcej jest w skali świata relatywnie małe;
3. obszar śródziemnomorski – od Balearów po Cypr;
4. obszar środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego – zwłaszcza: Sri Lanka, Malediwy, Seszele, Maskareny, w mniejszym stopniu Madagaskar, Komory (głównie Majotta), Zanzibar i inne wyspy w pobliżu wybrzeży afrykańskich;
5. obszar malajski – wyspy położone po obu stronach Półwyspu Malajskiego: na Morzu Andamańskim oraz na Morzu Południowochińskim, a także wyspy archipelagów: Malajskiego i Filipińskiego oraz Tajwan;
6. obszar mikronezyjski – od Palau po Wyspy Gilberta w Kiribati;
7. obszar melanezyjski – od Papui Nowej Gwinei poprzez Wyspy Salomona, Vanuatu, Nową Kaledonię po Fidżi;
8. obszar polinezyjski – zawarty między Nową Zelandią, Hawajami i Wyspą Wielkanocną.

W **obszarze karaibskim** występują wyspy różnych typów genetycznych. To właśnie tam można spotkać najwięcej wysp systemu luk-rów oceaniczny. Sąsiedztwo płyt litosfery sprawia, że w pobliżu wysp wulkanicznych znajdują się płaskie wyspy wapienne. Najbardziej spektakularnym przykładem są Grande-Terre i Basse-Terre na Gwadelupie, oddzielone od siebie wąską na kilkaset metrów cieśniną Rivière Salée. Płaskie wyspy wapienne (typ ŁR) znajdują się po zewnętrznej stronie luku Małych Antyli, podobny charakter ma także większość wysp archipelagu Bahamy. Wewnętrzną część luku zajmują wyspy wulkaniczne, pod względem charakteru rzeźby bliższe młodym wyspom wulkanicznym, chociaż w czasach historycznych aktywne na Małych Antylach były tylko 3 wulkany (na Gwadelupie, St. Vincent i Martynice). Różne zjawiska wulkaniczne pozwalają przypuszczać, że na wyspach: Montserrat, Nevis, Redonda, St. Lucia i Dominika wulkany drzemą (Macpherson 1990, 3). Wyspy Wielkich Antyli mają skomplikowaną genezę, łączą w sobie elementy wysp kontynentalnych i wulkanicznych. Dla obszaru karaibskiego charakterystyczny jest brak atoli i „prawie atoli” (typy AT, AW, WSL) oraz wysokich wysp pochodzenia kontynentalnego (typ KP).

W **obszarze wschodnioatlantyckim** dominują wyspy wulkaniczne, przede wszystkim młode (WM). Wyróżniają się tu: Teneryfa, Gran Canaria i Lanzarote na Wyspach Kanaryjskich oraz Madera. Aktywne wulkanicznie są także Azory. Fuerteventura pod względem krajobrazowym upodobniła się trochę do starych wysp wulkanicznych: jest znacznie niższa i bardziej płaska od pozostałych. W zasadzie brak wysp innych typów. Najważniejsze pod względem turystyki wyspy znajdują się na północ od Zwrotnika Raka, w strefie oddziaływania chłodnego prądu morskiego, są więc pozbawione raf koralowych.

Obszar śródziemnomorski obfituje w wyspy pochodzenia kontynentalnego (KP), które są przedłużeniem istniejących na kontynencie pasm górskich (np. Baleary – Gór Betyckich) lub skutkiem zatopienia śródgórskich dolin (wyspy na Adriatyku), względnie fragmentów płyt tektonicznych (Malta). Większość wysp greckich ma podobną genezę do genezy gór na Półwyspie Bałkańskim. Część wysp na Morzu Śródziemnym powstała w wyniku wybuchów wulkanów (np. Wyspy Liparyjskie, wschodnia Sycylia), można więc je uznać za wyspy typu WM lub WS (np. Thira). Trzeba jednak podkreślić, że w przeciwieństwie do wysp znajdujących się na niższych szerokościach geograficznych, wyspy śródziemnomorskie są pozbawione raf koralowych.

Obszar środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego jest bardzo zróżnicowany pod względem znajdujących się tam typów wysp. Pomijając Madagaskar, który sam w sobie jest „wyspą-kontynentem” łączącym elementy typów WM, WS i KW, obecne są tu wyspy wulkaniczne młode (Reunion, Njazidja¹²), stare wyspy wulkaniczne (Mauritius, Rodrigues, Majotta, Nosi Bé), atole (Malediwy, Lakkadiwy) oraz wyspy pochodzenia kontynentalnego obu typów (KW – tzw. Seszele granitowe¹³, KP – Zanzibar, Pemba, Lamu). Wśród wysp użytkowanych turystycznie brak „prawie atoli”, atoli wyniesionych i wysp systemu luk-rów.

W **obszarze malajskim** obecne są przybrzeżne wyspy kontynentalne (m.in. Koh Phuket, Koh Samui). Andamany i Nikobary, a także duże wyspy Archipelagu Malajskiego można traktować jako wyspy systemu luk-rów, a znaczną część Archipelagu Filipińskiego jako wyspy wulkaniczne obu typów, z przewagą wysp młodych.

Obszar mikronezyjski składa się przede wszystkim z atoli (Wyspy Marshalla, większość Karolinów). Występują tam również atole wyniesione (Nauru). Mariany Północne wraz z Guam oraz Palau i Pohnpei są starymi wyspami wulkanicznymi. Jedyne czynny wulkan mikronezyjski znajduje się na wyspie Pagan w północnej części archipelagu. Jap można uznać za wypiętrzoną wyspę wapienną (typ KP), jedyną taką w Mikronezji.

Obszar melanezyjski skupia, oprócz wyjątkowo rozległej Nowej Gwinei, także stosunkowo duże, jak na Oceanie, wyspy pochodzenia kontynentalnego – typu KW i KP (Nowa Kaledonia oraz liczne wyspy archipelagu Fidzi). Występują tam również młode wyspy wulkaniczne (Vanuatu) oraz stosunkowo nieliczne atole (np. Beautemps-Beaupré w pobliżu Nowej Kaledonii, Stewart Islands na Wyspach Salomona) (Bryan 1972, 16-17).

W **obszarze polinezyjskim** różnorodność typów wysp jest duża. Przeważają tam wyspy wulkaniczne młode (np. obie wyspy Nowej Zelandii, Hawaje, Tahiti, Rarotonga, Samoa) i stare (np. Moorea) oraz atole (np. Rangiroa w archipelagu Tuamotu, Wyspy Ellice w Tuvalu). Obecne są także atole wyniesione (np. Makatea w Polinezji Francuskiej) i „prawie atole” (np. Bora Bora w Polinezji Francuskiej i Aitutaki na Wyspach Cooka).

Analizując poszczególne obszary pod względem genezy zaliczanych do nich wysp, a więc i przyrodniczego potencjału turystycznego można zauważyć, że obszary

¹² Wielki Komor

¹³ Mahe, Silhouette, Praslin, la Digue

znacznie się różnią. Przedstawia to tabela 3. Znaki oznaczają odpowiednio: występowanie wysp danego typu (+), rzadkie pojawianie się wysp danego typu (+), brak wysp danego typu(-).

Z powyższego zestawienia wynika, że najbardziej zróżnicowanymi genetycznie obszarami wyspiarskimi są obszar polinezyjski oraz obszar środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego. Tylko w Polinezji występują potencjalnie najbardziej atrakcyjne „prawie atole” (typ WSL), brak tam natomiast wysp pochodzenia kontynentalnego, w szczególności charakteryzujących się większym potencjałem wysp typu KW. Te zaś podnoszą atrakcyjność Oceanu Indyjskiego. Interesujące, że wszystkie obszary (poza Mikronezją) obfitują w młode wyspy wulkaniczne.

Tab. 3. Typy wysp występujące w wyspiarskich obszarach turystycznych.

Tab. 3. Types of islands in the insular tourist areas

Obszar Typ wysp	Karaibski	Wschodnioatlantyczny	Śródziemnomorski	Środkowy i zachodni O. Indyjski	Malajski	Mikronezyjski	Melanezyjski	Polinezyjski
WM	+	+	+	+	+	+	+	+
WS	+	+	+	+	+	+	+	+
WSL	-	-	-	-	-	-	-	+
AT	-	-	-	+	-	+	+	+
ATW	-	-	-	-	-	+	-	+
KW	-	-	-	+	-	-	+	-
KP	+	-	+	+	+	+	-	-
LR	+	-	-	-	+	-	-	-

Źródło: opracowanie własne

Source: author's own study

Tab. 4. Przyrodniczy potencjał turystyczny obszarów wyspiarskich

Tab. 4. Nature related tourist potential of insular areas

Obszar Typ wysp	Karaibski	Wschodnioatlantyczny	Śródziemnomorski	Środkowy i zachodni O. Indyjski	Malajski	Mikronezyjski	Melanezyjski	Polinezyjski
WM	2	2	2	2	2	0 ¹⁴	2	2
WS	0	0	4	4	0	4	0	4
WSL	0	0	0	0	0	0	0	6
AT	0	0	0	5	0	5	5	5
ATW	0	0	0	0	0	0 ¹⁵	0	0
KW	0	0	0	5	0	0	5	0
KP	4	0	4	4	4	0	0	0
LR	4	0	0	0	4	0	0	0
Łącznie	10	2	10	20	10	9	12	17

Źródło: opracowanie własne

Source: author's own study

¹⁴ Dla uproszczenia rozumowania, w przypadku sporadycznego występowania danego typu wysp na danym obszarze – przypisano wartość 0.

¹⁵ Mimo że temu typowi przypisana jest ujemna wartość punktowa, dla oceny łącznej wartości obszaru obecności tego typu jest obojętne. Taka wyspa jest po prostu omijana przez turystów.

Wykorzystując wyznaczoną wcześniej punktację przyrodniczego potencjału turystycznego poszczególnych typów wysp i zawartość tabeli 3 można pokusić się o próbę określenia przyrodniczego potencjału turystycznego każdego z wyspiarskich obszarów turystycznych (tabela 4).

Oznacza to, że zdecydowanie największy przyrodniczy potencjał turystyczny tkwi w wyspach środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego oraz w wyspach Polinezji. Karaiby, wyspy śródziemnomorskie, obszar malajski, Mikronezja i Melanezja znacząco ustępują dwóm pierwszym obszarom, a względem siebie są podobne. Zaskakująco małym przyrodniczym potencjałem turystycznym charakteryzują się wyspy wschodnioatlantyckie. Wynika to z ich małego zróżnicowania genetycznego (głównie braku raf koralowych).

3. Wykorzystanie przyrodniczego potencjału turystycznego na wyspach różnych typów

Wymienione powyżej wyspiarskie obszary turystyczne znacznie się różnią nie tylko pod względem typów genetycznych wysp wchodzących w ich skład, ale także pod względem liczebności wysp, powierzchni obszaru, zasięgu i kierunków wpływów oraz wielkości ruchu turystycznego.

Choć nie jest to najistotniejszym przedmiotem niniejszego opracowania, trzeba zasygnalizować fakt istnienia rozmaitych preferencji przy wyborze kierunku podróży przez turystów. Jednym z najważniejszych kryteriów wyboru jest zapewne odległość i czas podróży¹⁶ między obszarami pochodzenia turystów a obszarami turystycznymi. To zapewne dlatego obszar mikronezyjski przyjmuje dwa razy więcej turystów rocznie niż Melanezja i Polinezja (bez Nowej Zelandii) łącznie (Crocombe 2001, 360), chociaż pod względem przyrodniczego potencjału turystycznego zdecydowanie im ustępuje.

W Oceanii największymi centrami turystycznymi są Guam, Mariany Północne, Palau w Mikronezji oraz Hawaje i Nowa Zelandia w Polinezji. Godny uwagi jest fakt, że są to wyspy pochodzenia wulkanicznego. Na Guam zamieszkiwany przez około 140 000 osób, w 1997 r. przybyło 1,3 mln turystów z tego ponad 90% z Azji. Tempo wzrostu liczby przyjeżdżających jest bardzo szybkie. W 1996 r. Mariany Północne odwiedziło 737 000 turystów, podczas gdy w 1970 r. praktycznie nie przybywał tam nikt (Crocombe 2001, 359). Główne strumienie turystów w Melanezji i w Polinezji pochodzą z Australii i Nowej Zelandii (36%) (op.cit. 360), których populacja jest stosunkowo mała oraz ze Stanów Zjednoczonych i Kanady (głównie na Hawaje). W obszarze polinezyjskim, szczególnie w Polinezji Francuskiej i melanezyjskim, zwłaszcza na Nowej Kaledonii pojawiają się Europejczycy. Odległość od Europy znacznie ogranicza ich liczbę. Polinezję Francuską odwiedziło w 2000 r. łącznie 252 000 osób (*La Polynésie Française...2000*, 36), Nową Kaledonię w 1998 r. – prawie 104 000. (Gay 1999, 27).

¹⁶ Istotne wydaje się także położenie geograficzne obu tych obszarów względem siebie. Znacznie korzystniejszy jest układ południkowy, który pozwala turystom uniknąć kłopotów związanych ze zmianą stref czasowych (*jet-lag*). Stąd jedna z przyczyn popularności Karaibów dla mieszkańców USA i Kanady, Maskarenów i Seszeli dla Europejczyków, czy Mikronezji dla Japończyków i Koreańczyków.

Śledząc kierunki podróży turystycznych łatwo zauważyć, że turystyka rozwija się na wyspach każdego typu. Przykład Mikronezji wskazywałby na przewagę wysp pochodzenia wulkanicznego nad atolami. Przeczą temu jednak dane o wielkości ruchu turystycznego na składających się wyłącznie z atoli Malediwach (w 1998 r. około 400 000 osób), co stawia je w obszarze środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego na równi ze starą wyspą wulkaniczną, jaką jest Mauritius (w 1995 r. – 422 000 turystów) i blisko Reunionu – młodej wyspy wulkanicznej (w 1995 r. – 304 000 turystów). Tymczasem w 1998 r. Seszele, głównie wyspy zbudowane z granitów (typ KW) odwiedziło około 130 000 turystów, a w 1992 r. przybrzeżną wyspę kontynentalną (typ KP) – Zanzibar – 90 000 osób (Guébourg 1999). Podobny do Mauritiusa Rodrigues (typ WS) cieszył się znacznie mniejszą popularnością od swego większego sąsiada i przyjął w 1996 r. zaledwie 14 000 turystów (Gay 1998, 209). Z kolei w obszarze malajskim do najchętniej odwiedzanych wysp należy Koh Phuket w Tajlandii (typ KP), na który w 1996 r. przyjechało ponad 1,8 mln turystów (*Pocket Thailand in figures 1996*, 149).

Znajdujące się w teoretycznie najmniej atrakcyjnym obszarze wschodnioatlantyckim Wyspy Kanaryjskie („tylko” typ WM) goszczą corocznie kilka milionów turystów.

Stosunkowo najmniej popularny, z oczywistych względów, jest wypoczynek na atolach wyniesionych, ale nawet i w tym przypadku zdarzają się wyjątki. Nauru (typ ATW), mimo mocno niekorzystnych warunków przyrodniczych wynikających zarówno z trudnej dostępności plaż, braku raf koralowych i zdewastowanego wieloletnią eksploatacją fosforytów wnętrza, kusi „turystów” tzw. rajem podatkowym¹⁷.

Jak widać przyrodniczy potencjał turystyczny okazuje się z punktu potrzeb ruchu turystycznego czynnikiem drugorzędym. Wyspę niemal każdego z typów można przekształcić w istotne centrum turystyczne. Jest to zjawisko coraz powszechniej spotykane we współczesnym świecie. Stąd faktyczny obraz rozwoju turystycznego wysp tropikalnych i subtropikalnych różni się znacząco od domniemywań teoretycznych. W wielu przypadkach tkwiące w przyrodzie możliwości nie są wykorzystywane w odpowiednim stopniu. Zdarzają się także zjawiska odwrotne – wyspy o małym potencjale są istotnymi celami podróży turystycznych. Osiąga się to dwoma sposobami:

- wprowadzając nowe formy turystyki masowej i kwalifikowanej lub...
- poprawiając „niedoskonałości” natury.

Poniżej przedstawiono dwa przykłady praktycznego zastosowania obu tych sposobów, w celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej.

4. Reunion. Turystyczny podbój wnętrza wyspy wulkanicznej

Młoda wyspa wulkaniczna, jaką jest Reunion, nie sprzyja amatorom kąpiei morskich. Istnieje tam tylko jedno względnie bezpieczne kąpielisko w okolicach St-Gilles les Bains, gdzie niewielka rafa koralowa odcina wąski pas laguny od otwartego

¹⁷ Na Nauru działa m.in. kilkaset banków rosyjskich piorących „brudne” pieniądze z działalności przestępczej, a obroty przekraczają miliard USD rocznie (Crocombe 2002, 366).

oceanu. Tylko kilka plaż ma piasek o jasnej barwie. Naturalnym kierunkiem rozwoju turystyki stało się więc wnętrze wyspy. Dzięki uczynieniu Reunionu departamentem¹⁸ ułatwiającej zarządzanie wyspą i gwarantującej stały dopływ państwowego kapitału, zainwestowano w infrastrukturę. Między 1966 a 1997 r., a zwłaszcza po 1985 r. otwarto 700 km szlaków turystycznych, dzięki czemu ich długość osiągnęła łącznie 1000 km. Zorganizowano przy nich miejsca piknikowe, wzniesiono podobne urządzenia turystyczne ułatwiające wędrówki. Między 1991 a 1996 r. wybetonowano około 50 km dróg leśnych, dzięki czemu większość najatrakcyjniejszych miejsc wyspy (m.in. czynny wulkan Piton de la Fournaise) udostępniono zmotoryzowanym. Obecnie niemal cała wyspa znajduje się w zasięgu jednodniowych wycieczek dla jej mieszkańców i turystów (Bouchet, Gay 1998, 32).

W ślad za rozbudową infrastruktury szło zróżnicowanie oferty turystycznej. Chronologicznie, podbój rozpoczęto od środowiska lądowego: funkcjonujących już od czasów kolonialnych przejazdów konnych, które w 1989 r. zróżnicowały się na turystykę konną i wędrówki na małych konikach pony (*poney-club*). W 1960 r. powstały pierwsze pola golfowe. Od 1976 r. organizowano wędrówki górskie, które z czasem wzbogacono o biegi na orientację (1976-1985) oraz trekkingi¹⁹, które po 1990 r. przekształciły się w wielki rajd przez wyspę. W 1994 r. odbyły się pierwsze zawody paint-ballowe. Wyścigi rowerowe organizowano od 1978 r., a w 1986 r. rozpoczęła się moda na rowery górskie. W 1974 r. spopularyzowano turystykę motocyklową, a w 1981 r. – sporty samochodowe. Po 1990 r. atrakcją stały się rajdy samochodami terenowymi w poprzek wyspy. Między 1989 a 1993 r. dużą popularnością cieszyła się speleologia, a w latach 1993-1995 – narciarstwo na trawie.

Turystyka wspinaczkowa (od 1985 r.) szybko, w 1989 r., została uzupełniona o kanioning, który stał się jednym z najważniejszych rodzajów turystyki związanej z wodami płynącymi i rozwinął się głównie na wschodzie wyspy oraz w kalderach. W latach 80. zaczęto organizować spływy kajakowe, a od 1981 r. spopularyzowano rafting.

Podbój „powietrza”, głównie na zachodzie wyspy oraz wzdłuż najważniejszych grzbietów obu masywów (Piton des Neiges oraz Piton de la Fournaise), rozpoczęto w 1969 r. od skoków spadochronowych z pionowych ścian kalder. Pierwsi lotniarze wystartowali w 1979 r. Następnie pojawiły się: w 1981 r. pierwsze ULM (motolotnie), a od 1984 r. loty na „latających skrzydłach” (*parapente*). W 1985 r. zainaugurowano turystyczne loty helikopterowe nad kalderami i czynnym wulkanem. Stały się one „imperatywem” turystycznym Reunionu²⁰. W 1990 r. odbyły się pierwsze loty turystyczne nad wyspą małymi samolotami²¹. Od 1991 r. z pionowych ścian kalder skacze się na *bunjee* (Bouchet, Gay 1998, 32). Wszystkie te zrealizowane projekty aktywizacji turystycznej wnętrza wyspy pozwoliły na zwiększenie

¹⁸ W 1946 r. wyspa stała się departamentem zamorskim Francji.

¹⁹ Trekking to nazwa stosowana na określenie dłuższych marszów poza wytyczonymi szlakami.

²⁰ W 1996 r. skorzystało z nich 33 200 osób, co jest wielkością porównywalną jedynie z Hawajami (Bouchet, Gay 1998, 34).

²¹ Przeważnie 3-4 miejscowymi Cessnami.

liczby turystów zagranicznych do blisko 300 000 rocznie w 1995 r. Było to możliwe także dzięki zmianie strategii marketingowej i zmianie przedstawiania Reunionu jako stereotypu „słońce, tropiki, plaże”. A jeszcze w ankiecie przeprowadzonej wśród turystów w 1986 r. dla 38% respondentów najważniejszym celem podróży były właśnie *sun, sand i sea*, a tylko dla 25% – góry, wędrówki piesze i krajobrazy, a więc *scenery* (Fleurant 1989, 86).

Ukształtowanie powierzchni wyspy wyjątkowo sprzyja każdemu z wymienionych typów działalności. Warto jednak zwrócić uwagę, że podobne morfologiczne wyspy istnieją także w innych miejscach globu, a jednak nie są one w ten sposób wykorzystywane turystycznie, co niekorzystnie odbija się na liczbie turystów. Ciekawe, że podobną „drogą” nie podążają nawet pozostałe departamenty i terytoria zamorskie Francji: Basse-Terre na Gwadelupie, Martynika, czy Tahiti w Polinezji Francuskiej. W dwóch pierwszych przypadkach można to tłumaczyć większą dostępnością plaż z kąpieliskami (z Basse-Terre sąsiaduje bogata w plaże Grande-Terre) lub wypoczynku związanego z wodą (Martynika). Wnętrze Tahiti (typ WM) pozostaje natomiast mało spenetrowane turystycznie, a sama wyspa stała się w zasadzie wyłącznie punktem przesiadkowym dla turystów udających się w miejsca bardziej atrakcyjne, w szczególności na Mooreę (typ WS), Bora Bora (typ WSL) i na atole Tuamotu (typ AT).

5. Malediwy. „Poprawianie” natury – kreowanie „turystycznych rajów”

Inną drogę wybrały władze Malediwów, które postanowiły wykreować raje turystyczne na małych wyspach tworzących północny i południowy atol Male, następnie atole Rashdo i Ari. Od końca lat 90. XX w. zagospodarowuje się nowe atole Faadhippolhu, Maalhosmadulu Południowe, Mulahu oraz Nilandhoo. Wbrew potocznym wyobrażeniom środowisko przyrodnicze wysp tworzących atole, choć atrakcyjne turystycznie, stawia przed inwestorami wiele trudności, z których do najważniejszych należy stały niedobór słodkiej wody. Okazuje się jednak, że te i inne przeszkody można przezwyciężyć nie licząc się z ograniczeniami natury. To we współczesnym świecie chyba najbardziej spektakularny przykład nihilizmu geograficznego.

Ośrodki turystyczne lokuje się na bezludnych wyspach, odpowiednio do tego przystosowanych. Prace wstępne obejmują kolejno:

1. budowę przystani (do 2000 r. uczyniono to na 28 z 76 malediwijskich wysp-hotelu) i dostępu do niej (dno u wybrzeży pogłębiono na 37 wyspach);
2. maksymalne powiększenie terenu wyspy (28 wysp);
3. stworzenie plaży, jeśli istnieje taka potrzeba (48 wysp);
4. obronę wyspy, przystani i plaży przed erozją (sztuczne falochrony powstały na 41 wyspach) (Cazes-Duvat 2001, 10).

Jednym z najważniejszych obszarów turystycznych na Malediwach jest South Ari Atoll (Alifu). To tam powstały wioski wakacyjne: *Sun Island (Nalaguraidhoo)*, *Holiday Island (Dhiffushi)*, *Ari Beach (Dhidhdhoo Finolhu)*, a także *Machchafushi*, *Vacarufalbi*, *Kudarah*, *Angaga*, *Athurugau*, *Lily Beach (Huvahendhoo)*, *Maldives*

Hilton, Miribi, Moofushi, Ranveli (Viligilivaru), Rangali Island Resort (Rangali Finolhu), Thundufushi, Twin Island (Maafushivaru) i Vilamendboo. Łącznie na atolu powstało 16 wiosek, na około 80 istniejących w 1998 r. na całym archipelagu.

Chociaż standard wszystkich wysp, będących w całości wioskami wakacyjnymi jest różny, wspólne są pewne cechy związane z ich zagospodarowaniem. Istota to niemal całkowite przekształcenie środowiska przyrodniczego i przystosowanie go do potrzeb ruchu turystycznego. Stąd każda z wysp turystycznych posiada podobne elementy i schemat infrastruktury. Blisko plaży znajdują się bungalowy rozsiane względnie równomiernie po całej wyspie, z zastrzeżeniem, by wejścia do nich znajdowały się nie dalej niż kilkanaście metrów od brzegu morza i w odpowiedniej odległości od zaplecza technicznego. Centralną część wyspy zajmuje przestrzeń dla obsługi ruchu turystycznego: recepcja, jedna lub więcej restauracji z zapleczem kuchennym, bar, sklepik z pamiątkami, ośrodek sportów wodnych i wypożyczalnia sprzętu. W najbardziej luksusowych ośrodkach to właśnie tam znajduje się basen ze słodką wodą, a czasem nawet duże wanny z jacuzzi. We wnętrzu wyspy – w przypadku wysp o kształcie zbliżonym do koła, albo na przeciwległym brzegu – na wyspach podłużnych, zlokalizowano pomieszczenia dla obsługi, czasem meczet oraz zawsze: pralnię, generator, niezwykle istotną odsalarnię wody morskiej, a w pobliżu ogród warzywny. Na wybrzeżu, najczęściej w pobliżu recepcji istnieje moło i przystań dla łodzi (*dhoni*), a czasem lądowisko helikopterów²². Przyległe wody laguny służą za pas startowy i lądowisko dla hydroplanów.

Przygotowanie wyspy pod wioskę wakacyjną jest kosztowne. Koszty rosną nie tylko ze względu na inflację, ale i wielkość nakładów przeznaczonych na przygotowanie coraz bardziej wyrafinowanych ośrodków. W 1979 r. wielkość nakładów przeznaczonych na budowę wioski wakacyjnej (w przeliczeniu na 1 łóżko) szacowano na około 900 USD, w 1985 r. na 21 000 USD, w początkach lat 90. – 33 000 USD (Lyon, 1997, 27). Pieniądze te przeznacza się nie tylko na budowę bungalowów, restauracji, odsalarni, sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, generatorów i podobnych instalacji, ale i na niemal całkowitą wymianę pierwotnej roślinności. Większość palm kokosowych – najdostojniejszych przedstawicieli miejscowej flory zostaje wycięta, bowiem ich nadmiar i spadające orzechy kokosowe stwarzałyby zagrożenie dla turystów. W miejsce wyciętych sadi się nowe, z dala od ścieżek, dbając, by przesadnie nie wyrosły. Ze starszych palm skrupulatnie zbiera się orzechy. Przerzebione zostają także nadbrzeżne gęstwiny pandanusów i chlebowców, natomiast sadi się (najczęściej w wyplatanych koszykach wypełnionych importowaną ziemią uprawną) krzewy i drzewa ozdobne rodzące kolorowe kwiaty (m.in. *hibiscus tileaceus*, *guettarda speciosa* i *thespesia populnea*). Na niektórych wyspach – tych, których przeznaczeniem jest luksus, na wykarczowanych obszarach powstają duże ogrody warzywno. Wegetacja jest tam możliwa dzięki importowanej w dużych ilościach z Półwyspu Indyjskiego ziemi uprawnej. Podobny los spotyka także przedstawicieli miejscowej fauny lądowej, zwłaszcza owady, regularnie tępione przy pomocy

²² W 1999 r. w wyniku licznych katastrof śmigłowców zrezygnowano z lotów nimi. Stąd lądowiska nie są obecnie użytkowane.

insektycydów. Po tych zabiegach fauna lądowa sprowadza się do nielicznych egzemplarzy jaszczurek, szczerów, dużych owocożernych nietoperzy oraz ptaków wędrownych.

Trudno natomiast zauważyć zmiany w środowisku społecznym, bowiem wioski wakacyjne powstają na wyspach bezludnych. Co więcej, zarówno przy budowie, jak i przy obsłudze ruchu turystycznego, w dużej mierze wykorzystuje się siłę roboczą z południowych Indii, Bangladeszu i Sri Lanki. Liczebnie przeważają oni nad zatrudnionymi w ośrodkach Malediwczykami, co wiąże się zarówno ze słabszą znajomością języka angielskiego, jak i zakazem wykonywania pewnych prac przez miejscowych muzułmanów²³. Miejscowe kobiety, zatrudniane czasami do prac porządkowych, nie mogą przebywać na wyspach turystycznych po godzinie 18 i nie mogą pracować przy bezpośredniej obsłudze turystów²⁴.

Dhidhdhoo Finolhu – przykład wyspy-hotelu²⁵

Opisany schemat jest w zasadzie wspólny dla wszystkich powstających wiosek wakacyjnych. Różnice zauważalne są przede wszystkim w wielkości ośrodków i w ich standardzie. Przykładem ośrodka średniej klasy jest położony na południowym skraju South Ari Atoll – Ari Beach (miejscowa nazwa Dhidhdhoo Finolhu) (rycina 2). Wyspa ma kształt wydłużonego trójkąta o podstawie 1500 m i wysokości 300 m. Jej powierzchnia – około 0,23 km² jest zbliżona do średniej powierzchni wyspy archipelagu Malediwów. Pierwszy ośrodek powstał tam w 1990 r., a znacznie rozbudowano go w połowie lat 90., gdy obok prostych domków z drewna, wyposażonych wyłącznie w wentylatory, powstały spore klimatyzowane bungalowy o wyższym standardzie. Łącznie zbudowano 130 domków obu typów. W grudniu 1999 r. otwarto na wyspie drugi ośrodek składający się z 50 domków na wodzie. Te *water-bungalows* mają bardzo wysoki standard, z podłogą z hartowanego szkła, przez którą można śledzić życie morskiej fauny.

Łączna pojemność bazy wynosi 360 osób, a stopień jej wykorzystania sięga w sezonie (styczeń-marzec) 80%, przy czym większą popularnością cieszą się domki tradycyjne. Spośród innych obiektów infrastruktury, na wyspie znajdują się 3 restauracje, 2 sklepy, bar, 2 ośrodki sportów wodnych, jedna przystań z 6 *dhoni*, kort tenisowy oraz nieczynne lądowisko helikopterów, generator, pralnia, odsalarnia wody morskiej, sieć wodociągowa, kanalizacyjna, telefoniczna, elektryczna, maszt telekomunikacyjny. Nie ma natomiast anteny telewizyjnej. Przestrzeń mieszkalna dla turystów znajduje się po wschodniej stronie wyspy, podczas gdy zachód zajmują instalacje techniczne i mieszkania pracowników. Odpady, zwłaszcza organiczne, częściowo spala się w niewielkich zagłębieniach zlokalizowanych na zachodzie wyspy, częściowo zaś wywozi się poza rafę.

²³ Zakazany jest np. kontakt z alkoholem – stąd barmanami muszą być nie-muzułmanie.

²⁴ Stąd utrzymaniem porządku i sprzątnięciem bungalowów zajmują się wyłącznie mężczyźni.

²⁵ Wszystkie dane na temat tej wyspy pochodzą z obserwacji i wywiadów terenowych dokonanych przez autora w lutym 2000 r.

W obu ośrodkach zatrudnionych jest łącznie około 500 osób, głównie mężczyzn. Kobiety z sąsiedniej wyspy Dhigurah, całymi dniami zamiatające piasek z opadłych liści, są odwożone na swą wyspę o godzinie 18:00. Po zmierzchu w ośrodku jedyna, oprócz turystek, kobieta to żona zarządcy.

Wśród zatrudnionych wykształciła się szczególna hierarchia. Najniższą „klasę” stanowią tragarze, nad nimi stoją ścinacze orzechów kokosowych, a dalej odpowiednio: budowniczy domków, boje, kelnerzy w głównej restauracji, kelnerzy w lepszej restauracji serwującej dania *à la carte* (*Sunset Restaurant*), barmani, kucharze, recepcjoniści i przewodnicy. Animatorzy rozrywek kulturalnych są zazwyczaj sprowadzani z Zachodu – do ich powinności należy organizacja możliwie zróżnicowanego programu: od solowych recitali, po pokazy iluzjonistów oraz przyciągające tłumy wczasowiczów wyścigi krabów. Kelnerzy natomiast to zazwyczaj cudzoziemcy z sąsiednich krajów Azji Południowej, pozostałe funkcje najczęściej pełnią miejscowi, nierzadko jednak pochodzący z najodleglejszych atoli Malediwów. Przy zarobkach około 200-300 USD miesięcznie mają oni 4 dni wolne w miesiącu i 4 tygodnie płatnego urlopu w ciągu roku. Biorąc pod uwagę, że statek na położony na południu Malediwów atol Gan, z którego pochodzą niektórzy pracownicy, płynie 3 dni w jedną stronę, a samolot z Male kosztuje 87 USD (w jedną stronę), warto zwrócić uwagę na niesłychanie utrudnione życie rodzinne tej miejscowej siły roboczej.

Inne „raje turystyczne” na południowym atolu Ari

Podobna struktura zatrudnienia jest charakterystyczna także dla *Sun Island* (*Nalaguraidhoo*). Ten otwarty pod koniec 1998 r. luksusowy ośrodek z 350 pokojami, wyposażonymi w telewizję satelitarną i bezpośredni dostęp do internetu należy do najlepiej wyposażonych na Malediwach. W pobliżu recepcji znajduje się ogromny basen ze słodką wodą, a znaczny obszar zajmuje ogród warzywny z polami bananów, taro, papaj, pomidorów, ananasów i dyni. Ściany domków wyłożono klinkierem. Domkom zbudowanym na stałym lądzie towarzyszą dwa rzędy bungalowów na wodzie oraz wysokiej klasy restauracje, w tym jedna specjalizująca się w kuchni tajskiej. Silnie reklamowane w kilku językach (angielski, niemiecki, włoski, japoński, rosyjski i francuski) masaże shiatsu oraz karaoke dopełniają obrazu tego luksusu.

Od *Sun Island* nieco mniej wykwintna wydaje się *Holiday Island* (*Dhiffushi*), przewyższająca jednak standardem *Ari Beach*. Baza noclegowa tej zagospodarowanej w drugiej połowie lat 90. wyspy składa się ze 142 wyposażonych w telewizję satelitarną i łazienki z gorącą wodą, pokoiów z widokiem na ocean. Towarzyszą jej restauracja oraz dwa bary i kawiarnia. Ośrodek oferuje bardzo szeroką gamę rozrywek: sporty wodne od snorkellingu, przez nurkowanie z butlami, po windsurfing i parasailing, a także bilard, ping pong, siatkówkę, koszykówkę, tenis, salę gimnastyczną, saunę, karaoke i dyskoteki z zespołami sprowadzanymi z Europy.

Wnioski

W świecie funkcjonuje „mit” wyspy tropikalnej. Trudno stwierdzić, co w rzeczywistości bardziej przyciąga turystów – wspomniany mit, czy same wyspy. Okazuje się bowiem, że raje turystyczne powstają na wyspach tropikalnych i subtropikalnych w zasadzie niezależnie od ich walorów przyrodniczych. Poza skrajnymi przypadkami, do których można zaliczyć atole wyniesione, przykłady ważnych, licznie odwiedzanych ośrodków turystycznych można znaleźć na wyspach należących do każdego z pozostałych typów. I być może w tym właśnie tkwi siła atrakcyjności wysp jako rajów turystycznych, pozwalająca turystom odkrywać i „podbić” coraz to nowe, nieco odróżniające się od poprzednich wyspy turystyczne. Równie istotna jak „mit”, a zarazem znacznie istotniejsza od przyrodniczego potencjału turystycznego, jest odległość między obszarem turystycznym, a miejscami pochodzenia turystów. To ona w dużym stopniu decyduje o popularności obszaru wschodnioatlantyckiego i mikronezyjskiego, działa na korzyść Karaibów, a utrudnia rozwój turystyczny wysp zachodniego Oceanu Indyjskiego oraz wysp Polinezji.

Niedostatki przyrody można maskować kierując zainteresowanie turystów na pewne tylko jej aspekty lub poprawiając naturę i tworząc sztuczny, w zasadzie, świat na bazie istniejących warunków przyrodniczych. Zapewne w podobny sposób przekształca się pozostałe – nie przyrodnicze „S”, dostosowując je do wymagań turystów. To, wykraczające poza zakres niniejszego artykułu, zagadnienie wymaga jednak osobnych badań.

Literatura

- Besancenot J.-P., 1989, *Le climat et le potentiel touristique des îles tropicales et subtropicales*. [W:] *Iles et tourisme en milieux tropical et subtropical*. CRET, CEGET, Bordeaux, 15-30.
- Bouchet P., Gay J.-Ch., 1998, *Les Hauts de la Réunion conquis par les loisirs*. Mappemonde, 51, 3, 31-37.
- Bryan E. H., 1972, *Guide to islands in the tropical Pacific*. Pacific Scientific Information Center, Bernice P. Bishop Museum, Honolulu.
- Cazes G., 1989, *L'île tropicale, figure emblématique du tourisme international*. [W:] *Iles et tourisme en milieux tropical et subtropical*. CRET, CEGET, Bordeaux, 37-53.
- Cazes-Duvat V., 2001, *Le poids des contraintes physiques dans le développement des atolls: l'exemple de l'archipel des Maldives, Océan Indien*. Les Cahiers d'Outre-Mer, 213, 3-25.
- Crocombe R., 2001, *The South Pacific*. University of the South Pacific, Suva.
- Fleurant Y.-E., 1989, *La Réunion: un tourisme tropical différent?*. CENADOM, Talence.
- Gay J.-Ch., 1998, *La dynamique touristique de l'île Rodrigues, Maurice*. [W:] *Iles et littoraux tropicaux. Gestion des ressources, vie de relation et urbanisation*. 205-212.
- Gay J.-Ch., 1999, *Le tourisme dans les Outre-Mers de l'Océan Pacifique*, Mappemonde. 54, 2, 26-29.
- Guébourg J.-L., 1999, *Petites îles et archipels de l'Océan Indien*. Karthala, Paris.
- Hess A.L., 1990, *Overview: sustainable development and environmental management of small island*. [W:] *Sustainable development and environmental management of small island*. UNESCO, Paris, Carnforth, Park Ridge.
- Jędrusik M., 2001, *Izolacja jako zjawisko geograficzne*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.

- Jędrusik M., 2002a, *Przyrodnicza, społeczna i gospodarcze specyfika środowisk wyspiarskich*. Czasopismo Geograficzne, 73, 1-2, 3-12.
- Jędrusik M., 2002b, *Strategie i bariery rozwoju państw i terytoriów wyspiarskich na Oceanie Indyjskim*. Afryka, Azja, Ameryka Łacińska, 79, Warszawa, 97-110.
- La Polynésie Française en 2000. Rapport annuel 2000*. 2001, Paris, Institut d'Emission d'Outre-Mer.
- Lyon J., 1997, *Maldives*. Lonely Planet Publications, Hawthorn.
- Macpherson J., 1990, *Caribbean lands*. Longman Caribbean, Kingston.
- Pocket Thailand in figures 1996*. 1996, Alpha Research Co. Ltd., Bangkok.

Maciej Jędrusik

NATURAL POTENTIAL FOR TOURISM AND FORMS OF ITS USE IN TROPICAL AND SUBTROPICAL ISLANDS

S u m m a r y

In the recent years, islands, and especially tropical and subtropical islands, have become one of the most popular tourist destinations. The basic obstacle in their development for tourist purposes, that is the distance from the places of residence of potential clients, has been overcome by the introduction of large-capacity, long-haul airplanes. This happened in the late 1960s, and was followed by the construction of airports and airfields on the islands, which were more and more frequently visited by tourists from rich countries. Better accessibility, relatively lower travel costs and increasing opulence of the visitors was accompanied by the marketing of the islands as "tourists' heaven". Since the 1970s, the islands have become synonymous with the three "S" (*sea, sun, sand*), soon to change to four "S" (*sex*). The researchers and marketing companies from the rich countries and island regions (for practical reasons) have been constantly seeking new attributes that would help "sell" the tropical islands as a tourist product even better. Thus, in the early 21st century, there are ten "S", standing for: *sand, scenery, sea, sun, surf, shopping, safety, sex, sincerity, sociability* (Crocombe 2001). Table 1 is an attempt to summarise the natural potential for tourism of various types of tropical islands. The three spheres, that is, water, land and air, were translated into five "S". The characteristics of particular types of islands served as a basis for the evaluation of individual assets. Thus, *sea* implies the possibility of sea bathing, diving, fishing. *Surf* means the evaluation of opportunities for windsurfing; *sand* – for sunbathing on the beach; *scenery* – for hiking, cycling, horse riding activity aimed to explore the natural scenery. However, *scenery* also means possibilities for special interest tourism, e.g. mountain climbing and paragliding. Finally, *sun* means that the weather for a considerable portion of the year fulfils the three aforementioned characteristics of the "climatic ideal". The table implies that "near atolls", atolls and islands of continental origin located far off the coast have the best natural potential for tourism. While in the case of "near atolls" and islands of continental origin, the tourist potential is relatively evenly spread among the three spheres (water, land and air), in the case of atolls such potential lies primarily in "the water and the sun". The tourist potential of old volcanic islands, offshore islands of continental origin and islands of the arc – ditch is mutually similar.

In terms of natural potential for tourism, elevated atolls are the least attractive. Similarly, young volcanic islands are not very attractive; their main attraction lies in the interior. Research has proved that the greatest natural potential for tourism can be found in the islands of central and western Indian Ocean and in Polynesia. The Caribbean and the Mediterranean islands, Malaysia, Micronesia and Melanesia are definitely inferior to the above islands, and mutually similar. Surprisingly, islands of the eastern Atlantic Ocean have a small natural potential for tourism, mainly due to their genetic diversity (lack of coral reef).